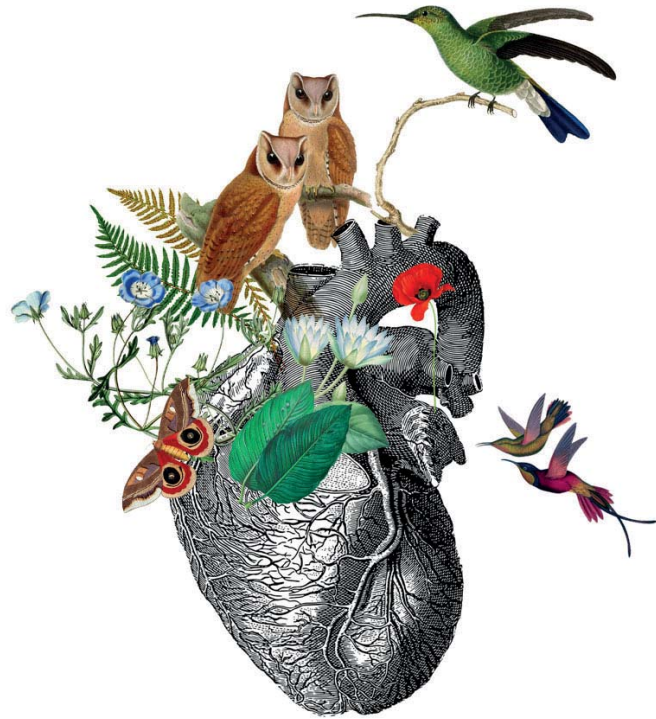

Violència sexual: dimensió simbòlica i impacte en la vida de les dones

Informe recull de la formació

Un informe de SUDS, amb la col·laboració d' Actoras de Cambio de Guatemala.

Autores: Rosa G. Graell i Carme Vidal Estruel

Portada: col·lage de Lucrecia Baquero amb il·lustracions d'Andrea Stöckel

Juliol 2021

Aquest informe s'enmarca dins del projecte 'Teixint xarxes comunitàries per promoure vides lliures de violències masclistes i transformar imaginaris i pràctiques que sostenen violència sexual, racisme i discriminacions cap a dones indígenes de Guatemala'. La informació continguda és responsabilitat de les autores i de l'organització SUDS. No reflecteix necessàriament la posició del finançador.

Amb el suport de L'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament.

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**

**Generalitat
de Catalunya**

Explicar, en el sentit d'arribar a comprendre què és la violència sexual, és un repte incòmode. Així doncs, pensar una sessió de formació per a professionals sota el títol *Violència sexual: dimensió simbòlica i impacte en la vida de les dones*, ha tornat un procés d'aprenentatge significatiu també per nosaltres, les docents.

La incomoditat que experimentem quan ens aproximem i explorem la violència sexual radica en l'activació dels processos d'identificació que es mobilitzen; en els contextos formatius, de vegades, s'estableixen connexions que ens porten a re situar i significar les vivències pròpies. La violència sexual està integrada en els comportaments quotidians i la seva reproducció s'articula a través de la minimització i la naturalització: acudits, cançons, videojocs, publicitat, literatura, revistes, caricatures, titulars de premsa, pel·lícules i, fins i tot, les converses quotidianes en les que participem.

De fet, l'observació insidiosa i permanent, a través del comentari gratuït i del judici sancionador del cos de les dones, és una de les estratègies més poderoses de la violència sexual, perquè ens habitua a un context permanent d'hostilitat que és difícil de percebre però que té una afectació molt gran en la vida de les dones: ens condiciona la subjectivitat pròpia, ens limita la llibertat de decidir respecte del nostre cos i ens treu la possibilitat d'anar i venir sense por. D'aquí que s'hagi fet mundialment famosa la frase: "Quan torno a casa vull ser lliure, no valenta".

La violència sexual està integrada en els comportaments quotidians i la seva reproducció s'articula a través de la minimització i la naturalització.

La minimització i la normalització de la violència sexual dificulta la identificació per part de les dones i aprofundeix en els processos de culpabilització i responsabilització, d'aquesta manera la impunitat dels victimaris augmenta. La reprovació social no s'adreça a qui agredeix sexualment una dona sinó que es focalitza en la dona que ha patit l'agressió, se'n qüestiona la respectabilitat, la indumentària, el maquillatge i el to de veu... Perquè allò que s'indaga és si ella hi va donar peu, i aquesta és la qüestió que és urgent revisar, ja que la idea que les dones donem peu a partir violència sexual és, en ella mateixa, violència sexual.

La mayoría de las veces, una mujer que habla de su violación empezará por llamarla de otra forma». Esta estrategia de la miopía tiene su utilidad. Porque a partir del momento en que una le dice violación a su violación, todo el aparato de vigilancia de las mujeres se pone en marcha: ¿quieres que se sepa lo que te pasó? ¿Quieres que todo el mundo te vea como una mujer a la que le pasó? ¿Y, de todas formas, cómo podés haber salido viva de eso sin ser una trola patentada? Una mujer que aprecia su dignidad hubiese preferido que la maten. Mi supervivencia, en sí, es una prueba que habla en mí contra.

Teoría King Kong, Virgine Despentes

Además de vivir desde la infancia sabiendo que nuestros cuerpos no serán respetados, que cualquier hombre tiene el derecho de abusar verbalmente de nosotras cuando estamos en la calle, que podemos esperar lo peor en el caso de encontrarnos solas y fuera de casa al caer la noche, dicho fenómeno supone que una vez que nos han agredido sexualmente las juzgadas somos nosotras. Como ya sabemos, las preguntas acerca de que vestido llevábamos, de si opusimos suficiente resistencia frente a la agresión o las indagaciones respecto a nuestra reputación sexual —a ojos de la policía, por ejemplo, las trabajadoras sexuales no tienen derecho alguno a ser protegidas frente a las violaciones— son cuestionamientos recurrentes a la hora de denunciar una violación. Como consecuencia de ello, la mayor parte de la violencia sexual contra las mujeres acaba por no ser denunciada, al transformarse los encuentros con la policía y las vistas en los tribunales en otra forma de agresión.

Silvia Federicci, Pròleg del llibre *Microfísica sexista del poder*

Fa molt de temps que acompanyem processos de formació en l'abordatge de les violències masclistes i l'experiència ens confirma la necessitat de crear un context que sigui confortable i segur. Un context que ens permeti superar la fal·làcia de l'externalització de la violència de la vida pròpia, acollir les vivències travessades i prendre consciència que allò que s'explica, forma part i impacta la vida de les dones de manera significativa, la de totes les dones. Per aquesta raó, justament, aquesta ha estat una formació en què hem valorat moltíssim la confortabilitat de totes les persones participants.

Què és la violència sexual?

Respondre aquesta qüestió és posicionar-se, no respecte del futur que es projecta possible, sinó en relació amb el present que habitem i ens conforma, és prendre consciència de l'abast i la dimensió estructural de la violència sexual i de l'aparell simbòlic que la reproduïx, és, també, responsabilitzar-nos dels aprenentatges que hem integrat, de com els confrontem i de quina manera ens donem marc de comprensió per poder transformar-los.

La violència simbòlica¹ assenyalava una tipologia de violència esmorteïda, invisible i difícilment identificable que s'exerceix a través de les construccions que s'articulen a través del llenguatge, la comunicació i el coneixement. Nerea Barjola, autora de *Microfísica Sexista del poder*, escriu en relació amb la violència simbòlica que és *diffícil de captar, impossible de regular, de verbalitzar, a la que es complica-do conferirle existència*. En conseqüència, la tasca d'aproximar-nos i explorar la dimensió simbòlica de la violència sexual ha estat un repte important.

El patriarcat imposa el control del cos i de la sexualitat de les dones. La violència sexual vertebrava el sistema patriarcal, és l'estratègia que cancel·la o, si més no, així ho pretén, l'acció política de les dones.

1 Concepte de Pierre Bourdieu

El patriarcat imposa el control del cos i de la sexualitat de les dones. La violència sexual vertebrava el sistema patriarcal, és l'estratègia que cancel·la o, si més no, així ho pretén, l'acció política de les dones. És justament per aquesta raó que s'esdevé imprescindible desarticular l'anàlisi de la violència sexual com a fenomen vinculat a la intimitat per començar a copsar la seva dimensió política, atès que la seva empremta és profundament col·lectiva i té una afectació incommensurable en la vida de les dones, de totes les dones, al llarg del seu cycle vital i al llarg de la història.

En aquest sentit, pensar un context pedagògic que ens permetés compartir, des de la cura, ha estat un element cabdal, perquè érem plenament conscients que moltes de les dones que hi participarien hi podrien troben el marc per poder nombrar l'experiència singular i reconèixer-se en la dimensió col·lectiva. Per aquest motiu, en el marc d'aquesta formació hem evitat els relats que són revictimitzadors i contribueixen a la difusió del terror i l'aprenentatge de la por i hem fet una aposta decidida per treballar els marcs de comprensió a partir d'eines d'anàlisi que oferissin una aproximació curosa i, alhora, que ens procuressin estratègies per sanar els efectes que la violència sexual té en la vida de les dones.

Lilith és la memòria de l'acte fundacional del patriarcat i és l'origen i generalogia d'un altre ordre simbòlic i material del món.

És per aquesta raó que en aquesta sessió vàrem situar, com a punt de partida, l'anàlisi dels mites fundacionals per poder explorar què és la violència sexual. La nostra sessió començà amb un treball de relectura de les figures de Lilith i Eva, un treball en què les hem posat en relació de diàleg per advertir de la imposició de la violència sexual en el procés fundacional del patriarcat com a sistema que pretén ordenar-nos i ordenar el món.

Lilith és la memòria de l'acte fundacional del patriarcat i és origen i genealogia d'un altre ordre simbòlic i material del món. Lilith es negà a la disponibilitat sexual per complaure Adam, i aquesta decisió li comportà un càstig ferotge. Però el seu NO és una oportunitat per poder projectar-nos i construir un context de convivència en què la violència sexual sigui impensable.

Lilith és, en la tradició hebrea, la primera dona: deu creà a la dona i a l'home de la mateixa matèria. Però un bon dia Adam volgué imposar una pràctica sexual i Lilith s'hi va negar. En aquell moment, aquest tema encara no s'havia tocat i, oh! sorpresa, en un momentet de res, déu pare totpoderós culpà a Lilith de no transigir, la castigà, la feu fora del paradís i li donà una aparença monstruosa. Condemnada a encarnar la idea de mal, Lilith no pot ésser reconeguda, la maledicció és el silenci, la cancel·lació del sentit del seu acte ens usurpa l'horitzó de possibilitat d'una societat que rebutja la violència sexual. El sentit de l'acte de Lilith ens diu que és possible una cultura en què la violència sexual sigui impensable. I, amb la condemna i el desterrament de Lilith s'inaugura el patriarcat com a sistema que cancel·la la sexualitat lliure de les dones i la subjugava als designis dels homes..

El contrato social es una historia de libertad, el contrato sexual es una historia de sujeción. La dominación de los varones sobre las mujeres y el derecho de los varones a disfrutar de un libre acceso sexual a las mujeres es uno de sus puntos (...)

Carol Pateman, El contrato sexual

Però com ens mostra Lilith després d'ésser condemnada a viure als marges de la història, les dones mai no hem claudicat en el paper de tutelades i subalternes, Lilith és origen de la història de la dissidència de les dones al patriarcat. Lilith és qui demana a Eva si vol saber, si vol conèixer com es fundà el patriarcat, on és que està inscrit. I Eva va triar saber, va escollir conèixer. Però en el moment en què Eva compren, quan menja de la maçana prohibida, el patriarcat ja és el sistema, és qui dicta les regles del joc i qui se serveix de la violència sexual contra les dones per imposar-les.

La llibertat de Lilith és el seu NO al patriarcat. Un NO que, al llarg de la història, hem escoltat en la veu de moltes dones, un NO que parla de no deixar entrar el patriarcat com a mesura del món i de la vida. La llibertat d'Eva és desprendre's del patriarcat, posar-li final com a sistema que pretén ordenar la vida pròpia i el món. I ambdós moviments són urgents i imprescindibles. Aquest és el treball de cada dia. El treball que ens demana no assumir el desordre que és i que representa la violència sexual.

En la relació de Lilith i Eva hi podem escoltar i reconèixer el sentit de la confiança necessària entre dones, la sororitat com a estratègia de superació dels marcs de la violència sexual, i l'acte de desobediència al patriarcat: l'atreviment de mossegar la maçana. Les figures de Lilith i Eva han estat cabdals en aquesta sessió de formació: perquè ens han obert l'oportunitat de pensar i de pensar-nos amb agència i amb eines per poder transformar la realitat que habitem i per conduir el treball que quotidianament confrontem amb la ferma intenció d'erradicar la violència sexual i el patriarcat, de les nostres vides i del món.

El patriarcat pretén – ho ha fet des del moment de la seua fundació – imposar el principi de superioritat masculina com a primera jerarquia humana a través de la violència envers les dones. Observareu que quan parlem del patriarcat sempre referim la seua pretensió, l'intent permanent d'aconseguir imposar-se a través de tots els mitjans necessaris. Aquesta paraula és rellevant i significativa. D'una banda perquè ens permet situar tot el treball de dissidència i assenyalar que, en paraules de Maria Milagros Rivera Garretas, el patriarcat no ha ocupat mai tots els espai ni la vida sencera d'una dona; i, d'altra banda, perquè ens obre el marc d'anàlisi de la violència sexual com un dels mitjans imprescindibles del sistema patriarcal per imposar-se.

(...)la violación se dirigió al aniquilamiento de la voluntad de la víctima, cuya reducción es justamente significada por la pérdida del control sobre el comportamiento de su cuerpo y el agenciamiento del mismo por la voluntad del agresor. La víctima es expropiada del control sobre su espacio-cuerpo. (...)

¿Por qué la violación obtiene ese significado? Porque debido a la función de la sexualidad en el mundo que conocemos, ella conjuga en un acto único la dominación física i moral del otro. (...) Es por esto que una guerra que resulte en exterminio no constituye victoria, porque solamente el poder de colonización permite la exhibición del poder de muerte ante los destinados a permanecer vivos.

Laura Rita Segato, La guerra contra las mujeres

En aquesta línia, en el transcurs de la formació varem intentar donar eines per poder comprendre que la violència sexual és, també, el sistema simbòlic que articula i significa la lectura del cos de les dones a través de diverses estratègies que el sistema ha institucionalitzat i ha legitimat na-

rrativament. La cultura, en totes les seues múltiples manifestacions, crea i manté els sistemes de creences dins de la posició hegemònica, una posició que fins el moment el patriarcat monopolitza i que prioritza la introjecció de la violència sexual en la vida quotidiana a partir de la minimització, la naturalització i la normalització dels discursos que en responsabilitzen i en culpen les dones.

El quadre Susana i els vells (1610), de la pintora italiana Artemisa Gentileschi, n'és només un exemple, en la mateixa línia que el Rapte de les Sables com a acte fundacional de la ciutat de Roma o el relat del sorteig de les dones troianes a l'obra homònima d'Eurípides. Vivim i creixem envoltades de la violència sexual en forma de relats que conflueixen en la idea que res no s'hi pot fer.

Hi ha un canvi profund i simbòlic que hem de poder empènyer: la inviolabilitat del cos de les dones; és urgent construir una cultura que reconegui que el cos de les dones és inviolable. De manera que una dona, qualsevol dona, en qualsevol moment, pugui situar el seu NO, sense por a la còlera masculina.

Un ataque sexual, consumado o no, enseña a las mujeres la siniestra intimidad que puede existir entre su sexo, los apetitos de un hombre y la muerte. Allí aprenden que hay hombres que quieren cobrarles caro el simple hecho de ser mujeres. Que lo que facilita a un varón someter con más o menos saña a una mujer es esa zona gris que existe entre el consentimiento y la resistencia. Zona gris que permite confundir terror con aquiescencia, rechazo con retaceo erótico. Aprenden que, por esa misma razón y por el desquicio que produce la vivencia de lo siniestro, de todo eso es difícil hablar: las palabras resultan mezquinas y traicionan. Por último, aprenden también que habrá muchos que querrán castigarlas por intentarlo.

Inés Hercovich, La violación sexual: Cuando consentir es resistir

La fragmentació del cos de les dones a través de la construcció d'una sexualitat reproductiva i heteronormativa, la cosificació que ens desproveeix del desig propi i ens col·loca com a mediació requerida en l'expressió del desig masculí, la sexualització del cos i de tot allò que fem mitjançant una codificació que ens cancel·la l'agència i ens usurpa l'oportunitat de significar-nos des de nosaltres mateixes...

La violència sexual està també en la imposició de la mediació masculina. En les societats patriarcals, la mirada masculina ocupa una posició de privilegi: significa el món i dicta les sentències que ens aproven, ens quantifiquen, ens confronten i ens validen. El retorn de la mirada masculina ens instrueix en l'aprenentatge d'inadequació del propi cos, un cos que mai no s'ajusta a l'estàndard que fixa la norma. Així doncs, el cànon de bellesa és, en ell mateix, una estratègia de control del cos i de la sexualitat de les dones.

Per tot això, durant la formació vàrem fer molt d'incís en com i de quina manera les dones construïm la subjectivitat pròpia i la subjectivitat col·lectiva dins de les societats patriarcals i quines són les eines que tenim a disposició per poder desproveir-nos d'aquests aprenentatges que ens col·loquen en una posició de submissió des de l'ordre simbòlic. És ben cert que l'eina primera i més urgent és identificar aquests aprenentatges en una mateixa per després desarticlar-los col·lectivament. Revisar la pròpia pràctica professional demana repassar els processos a través dels quals ens hem construït i tornar-los en matèria prima de la feina que fem en acompanyar altres dones a identificar-se i sanar els efectes que la violència sexual ha deixat en les seues vides.

Hablar nos beneficia, va escriure l'Audre Lorde, y *la transformación del silencio en lenguaje-acción articula un compromiso radical que abre las puertas a un sinnúmero de cambios de carácter colectivo y también personal*. Així doncs, si seguim les paraules d'Audre Lorde comprovem que el primer moviment per poder erradicar la violència sexual és parlar-ne, superar la incomoditat i trencar el silenci i el tabú per poder comprendre quines són les estratègies que la tornen invisible a l'anàlisi i en multipliquen els impactes en els nostres cossos i les nostres vides.

En aquest sentit, i a mode de conclusió, valorem molt positivament aquesta experiència i situem a partir d'aquestes dues sessions la necessitat de disposar de contextos d'aprenentatge en aquesta direcció, ja que hem observat que per poder capacitar els equips professionals és imprescindible l'abordatge de la violència sexual des de la dimensió simbòlica, per comprendre quins són els processos i els factors de vulnerabilitat i quines les eines per poder acompanyar els treballs de sanació de les dones.